

3. Методи та прийоми цілеспрямованого психологічного впливу при оперативному опитуванні: Методичні рекомендації / Берназ В. Д., Мельник С. М., Подройко Г. В., Хлівний О. М., Цільмак О. М. - Одеса: Вид-во ОЮІ ХНУВС, 2007. - 72 с.

4. Психология воздействия / Под ред. А.А.Бодалева. - М.: АПН СССР, 1989.

5. Обозов Н.Н. Психология межличностных отношений. - К.: Либідь, 1990.

6. Роджерс К. Эмпатия // Психология эмоций. Тексты. - М.: МГУ, 1984.

7. Сичевський А.С. Психологічні особливості емоційного компонента емпатії у пубертатному періоді: Автореферат дис ...канд.. психол. наук. - Київ, 2004.

ПРОФОРІЕНТАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПЕДАГОГА-НАСТАВНИКА ЗІ СТАРШОКЛАСНИКАМИ

УДК 378.937+371.03

Осіпова Т.Ю.

У статті розглядається роль педагога-наставника у професійному самовизначенні старшокласників, допомоги у виборі професії, форми профорієнтаційної роботи.

Ключові слова: професійна орієнтація, професійне самовизначення, педагог-наставник.

ПРОФОРИЕНТАЦИОННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПЕДАГОГА- НАСТАВНИКА СО СТАРШЕКЛАСНИКАМИ

Осіпова Т.Ю.

В статье рассматривается роль педагога-наставника в профессиональном самоопределении старшеклассников, помощи в выборе профессии, формы профориентационной работы.

Ключевые слова: профессиональная ориентация, профессиональное самоопределение, педагог-наставник.

VOCATIONAL GUIDING ACTIVITY OF A TUTOR WITH SENIOR PUPILS

T.Y. Osipova

The article reveals the role of a tutor in vocational self-determination of senior pupils, assistance in their career choice, forms of vocational guiding work.

Key words: vocational guidance, vocational self-determination, tutor.

Постановка проблеми. Соціально-економічні зміни, що мають місце в умовах переходу до ринкових відносин, вимагають нових підходів у формуванні особистості школяра. Дедалі гострішою стає залежність місця держави в цивілізованому світі від її можливостей у створенні умов для вільного самовизначення громадян, набуття ними доступних знань і професійної майстерності, самореалізації у тій галузі, де найповніше можна проявити свої обда-

рування. Успішне вирішення цієї проблеми в основному залежить від позитивних результатів у формуванні особистості майбутнього спеціаліста на всіх етапах його шкільного життя. На нашу думку, у цьому процесі вирішальна роль належить педагогу-наставнику, одним із основних завдань якого є допомога старшокласникам у виборі майбутньої професії. Отже, майбутніх учителів необхідно готувати до профорієнтаційної діяльності, як важливого складника навчально-виховного процесу у старшій школі.

Аналіз останніх публікацій. Проблеми професійної роботи в Україні в різні періоди розглядалися багатьма дослідниками: Є.Клімовим, І.Назімовим, В. Симоненком, Б. Федорішиним, В. Ярошенком та ін. Загальні основи побудови системи профорієнтації в умовах профільного навчання спираються на дослідження Є.Клімова, І.Назімова, Є. Павлотенкова, А.Сазонова, В.Симоненка, Б.Федорішина, С.Чистякової, М. Чистякова, В.Ярошенка. Проблеми професійного самовизначення особистості порушено у працях А.Вихруца, О.Зайцева, Д.Закатнова, Є.Павлотенкова, В.Сидоренка, Т.Туранова, Д.Тхоржевського, Б.Федорішина, М.Янчура та ін.

Метою статті є визначення ролі педагога-наставника у професійному самовизначенні старшокласників, у виборі професії, розгляд форм профорієнтаційної роботи.

Основний виклад матеріалу. У 60-70-х роках панувало визначення профорієнтаційної орієнтації як системи державних заходів, спрямованих на формування в учнівській молоді психологічної готовності до вибору професії на основі потреб суспільства і з урахуванням інтересів та схильностей особистості учня. Ключовими елементами визначення такого типу було державне управління процесом підготовки учня до вибору професії. Українські психологи (В.Зінченко, М.Янчур та ін.) розробили нову концепцію професійної орієнтації, вихідною позицією якої стало бачення особистості насамперед не як об'єкта, а як суб'єкта саморозвитку. Науковцями (Є. Клімовим, І. Назімовим, В. Симоненком, Б. Федорішиним, В. Ярошенком та ін.) розроблялися і перевірялися на практиці різні аспекти даної проблеми в умовах соціалістичної планової економіки радянської держави. Розроблені ними положення були переглянуті та узгоджені з сучасними умовами, особливо в умовах профільного навчання.

Саме поняття «профорієнтація» означає орієнтацію школярів старших класів на ті або інші професії. Тобто, профорієнтацію розглядають як надання допомоги молодим людям у виборі професії. Крім того, під профорієнтацією нерідко розуміють систему заходів, що допомагають людині, яка вступає у життя, науково обґрунтовано вибрати професію або систему виховної роботи з метою розвитку професійної спрямованості, допомоги учням в моменти професійного самовизначення. Таким чином, визначень означеного поняття багато, і відбулося це внаслідок розвитку діяльності з профорієнтації.

Як і багато наукових понять, поняття «профорієнтація» не може бути застиглим, однозначно визначеним, оскільки воно розвивається у міру того, як змінюється уявлення суспільства про цілі, завдання методи, форми і суть профорієнтації. Зміна цього поняття частково зафіксована і в наявних визначеннях. Кожне з них відображає ті або ті аспекти профорієнтації, виокремлює якусь певну функцію, указує на практичний або теоретичний рівень

її розвитку, розглядає з позицій педагогіки, психології, теорії управління тощо.

Відсутність єдиної точки зору на поняття профорієнтації В.Зінченко та М.Янцур пояснюють ще і іншими причинами. Наприклад, тим, що це комплексна проблема, а тому підходи до її визначення можуть бути різними. Якщо професійна орієнтація розглядається через призму педагогічної практики, що протікає під переважаючим впливом учителів шкіл, майстрів навчально-виробничих комплексів, то прийняття цієї точки зору як єдиної і головної створює педагогічний образ профорієнтації [2].

Якщо ж на цей процес подивитися через призму психологічної науки, зазначають науковці, то на перший план виступають психологічні поняття і концепції, що пояснюють особливості того чи іншого вибору. В межах цього підходу формується і відповідний образ профорієнтації як психологічного процесу, що складається з двох взаємозв'язаних сторін: а) ухвалення рішення учня про свій професійний вибір; б) дії на психіку учнів з метою формування професійних намірів, здійснення такого вибору професії, який би відповідав інтересам і здібностям особи і одночасно знаходився б відповідно до суспільних потреб [2].

Третій підхід – соціологічний. При цьому процес професійної орієнтації розглядається як частина більш загального процесу соціальної орієнтації молоді. Відповідно і вибір професії розглядається як акт, обумовлений загальною життєвою орієнтацією, прагненням особи зайняти певне місце в соціальній структурі суспільства, в соціальній групі. Узагальнюючи відповідні підходи зупинимося на наступному визначенні поняття. Професійна орієнтація є системою соціально-економічних, психолого-педагогічних та методико-фізіологічних заходів, спрямованих на забезпечення активного, свідомого професійного самовизначення і трудового становлення особистості з урахуванням своїх можливостей та індивідуальних особливостей і кон'юнктури ринку праці для повноцінної реалізації у професійній діяльності [2].

У структурі професійної орієнтації (за В. Чебишевою) виокремлено чотири основні компоненти: повідомлення учням знань про професії, що цікавлять їх; глибоке і всебічне вивчення школярів; професійні консультації; допомога учням в оволодінні вибраною професією.

З огляду на зазначене, професійна орієнтація має два аспекти: перший – її вплив на формування професійних інтересів людей, насамперед позитивних мотивів вибору професії, які забезпечують узгодження інтересів особистості і суспільства; другий – виявлення професійних вимог і психологічний аналіз професії, з одного боку, та оцінка психофізіологічних властивостей і якостей учнів з урахуванням проб їх сил в обраній діяльності, з іншого.

Розглядаючи питання профорієнтації учнів, Н.Захаров відзначає, що «одноточасний розвиток пізнавальних і професійних інтересів є принципово важливим моментом, оскільки в психології інтерес все більше розглядається не як якась відособлена, незалежна освіта, а як одна з найважливіших характеристик цілісності особи, що визначає її відносини і дії» [1].

Ф. Парсонсом виокремлено три основні чинники успішності вибору професії: правильна самооцінка схильностей, здібностей, інтересів, прагнень, можливостей і обмежень; знання того, що потрібне для успішної діяльності

за кожною з обраних професій; уміння співвіднести результати самооцінки із знаннями вимог професій [7].

Існує безліч класифікацій професій. Згідно з класифікацією професій за Є. Клімовим, визначаються п'ять їх типів: людина-природа, людина-техніка, людина - людина, людина-знак, людина - художній образ.

Розглядаючи ці типи професій як загальні профілі їх розподіляють за такими типами:

1. Людина-природа: природничо-науковий, хіміко-біологічний, медичний, екологічний, сільськогосподарський, географічний.

2. Людина-техніка: технічний, технологічний, транспортний, комп'ютерно-інформаційний, виробничий, дизайнерський.

3. Людина-людина: гуманітарний, філологічний, економічний, спортивний, історичний, правознавчий, педагогічний.

4. Людина-знак: природничо-науковий, фізико-математичний, інформаційний, лінгвістичний.

5. Людина-художній образ: естетичний, образотворчий, музичний, хореографічний, театральний, дизайнерський [3].

Психологи Л. Виготський, О. Леонтьєв, А. Петровський, С. Рубінштейн обґрунтували найважливішу закономірність: розвиток особи відбувається в діяльності, причому лише в тій діяльності, яка насичена елементами творчості і викликає у людини позитивне ставлення до обраного виду праці.

Оскільки об'єктом діяльності профорієнтації є процес професійного самовизначення людини, важливо насамперед сформулювати групу принципів, якими керуються (або повинні керуватися) дівчата і хлопці, вибираючи собі професію і місце в соціальній структурі суспільства.

Принцип свідомості у виборі професії виражається в прагненні задовольнити своїм вибором не тільки особові потреби в трудовій діяльності, але і принести якомога більше користі суспільству. Усвідомлення необхідності вибору передусім тих професій, які в цей час найбільше потрібні народному господарству, служить одним з показників розвиненості свідомості особистості.

Принцип відповідності обраної професії інтересам, схильностям, здібностям особи і одночасно потребам суспільства в цілому (району, регіону) в кадрах необхідних професій виражає зв'язок особистого й суспільного аспектів вибору професії, оскільки не можна жити в суспільстві і бути вільним від суспільства – можна також сказати: не можна вибирати професію, виходячи лише з власних інтересів і не зважаючи на інтереси суспільства. Порушення принципу відповідності потреб особистості і суспільства призводить до незбалансованості у професійній структурі кадрів.

Принцип активності у виборі професії характеризує тип діяльності особистості у процесі професійного самовизначення. Професію необхідно активно шукати самому. У цьому значну роль відіграють: практична спроба сил старшокласників у процесі професійної підготовки, поради батьків і їхній професійний досвід, пошук і читання літератури з професійної спрямованості, участь у роботі гуртків технічної творчості, робота під час практики тощо. Виходячи з цього, у процесі формування у старшокласників готовності до вибору професії необхідно звертати увагу на такі індивідуальні особливості, як інтереси і нахили учнів. Професійні інтереси відрізняються конк-

ретністю і цілеспрямованістю. Це інтерес до тієї професії, яку обирає для себе учень. Розвиток та формування професійних інтересів безпосередньо пов'язані з пізнавальними інтересами. Це інтереси, які спрямовані на оволодіння знаннями з професії, розуміння її суті, оволодіння не тільки практичними, але і теоретичними основами зазначеної професії. Чим сильніше виражений професійний інтерес, тим глибша потреба в оволодінні знаннями з конкретної професії. Таким чином вибір правильної професії залежить не тільки від індивідуально-типологічних відмінностей учнів, а від їхніх пізнавальних інтересів, здібностей, нахилів. Визначити індивідуально-типологічні особливості учнів важче, ніж їхні інтереси до того чи іншого виду діяльності, виходячи з цього, профільні класи є тією ланкою, яка допомагає педагогу-наставнику визначити галузь майбутньої діяльності старшокласника.

В основі правильного професійного самовизначення лежить протиріччя між прагненням молодого людини до самостійності і неготовністю школяра до здійснення обгрунтованого вибору професії, але на деяких етапах має свої особливості. А саме, в ході визначення учнем профілю навчання, під час підготовки майбутнього педагога-наставника до профорієнтаційної роботи в різних профільних класах.

Професійне самовизначення у психології розглядається як значущий компонент професійного розвитку особистості. Свідомий вибір професій виступає показником сформованості професійного самовизначення і переходу його в нову фазу професійного розвитку. Професійне самовизначення – складний, перманентний процес професійного вибору. На думку вітчизняних учених (А.Вихрущ, О.Зайцев, Д.Закатнов, Д.Тхоржевський, Б.Федоришин, М.Янцур та ін.), – це процес самопізнання та об'єктивної оцінки школярами власних індивідуальних особливостей, зіставлення своїх професійно важливих якостей і можливостей з вимогами, необхідними для оволодіння конкретною професією.

Науковці (Т. Гончаренко, В.Зінченко, І.Кон, М.Янцур та ін.) розглядають професійну орієнтацію як систему, яка включає такі основні напрями або підсистеми: профінформація; профконсультація; профвідбір; профадаптація; як окремих етап профорієнтаційної роботи: процеси трудового і професійного навчання в школах.

Основною метою профорієнтаційної діяльності є ознайомлення учнів з різними видами праці і професії; вивчення їхніх нахилів, здібностей, професійних інтересів; формування у них суспільно-значущих мотивів вибору професії; консультування учнів з питань, які пов'язані з продовженням навчання та працевлаштуванням.

Провідна роль у цій роботі належить класному керівникові як педагогу-наставнику. Він протягом тривалого часу спостерігає за учнями свого класу, вивчає їхні індивідуальні особливості, інтереси, здібності й нахили, контактує з батьками, знає виховний потенціал кожної сім'ї. Це дає йому змогу організувати профорієнтаційну роботу на належному рівні. Серед форм такої роботи найефективнішими, що виконують педагоги-наставники, є: екскурсії, зустрічі з фахівцями, колишніми випускниками, вечори, диспути, конференції, класні години, заняття в гуртках, факультативи, що дає їм змогу спостерігати за розвитком у школярів професійних інтересів.

Для ефективного інформування старшокласників про певну професію використовують її професіограму, що передбачає розкриття таких питань:

1. Як називається робота, у чому її суть? (назва роботи, спеціальності, професії, посади, можливого робочого місця, тобто опис суттєвих характеристик і особливостей праці)

2. Яка ефективність і мета роботи?

3. Що є предметом праці?

4. У який спосіб виконується робота?

5. На підставі чого вона здійснюється?

6. Які критерії оцінки результатів праці?

7. Яка кваліфікація потрібна для роботи?

8. За допомогою яких засобів виконується робота?

9. В яких умовах виконується робота?

10. Яка організація праці?

11. Яка кооперація праці? (Хто, що і з ким виготовляє?)

12. Яка інтенсивність праці?

13. Які моменти безпеки та відповідальності трапляються в процесі роботи?

14. Яку вигоду дає робота працівникові? (Зарплата, премія, пільги, моральне задоволення, суспільне визнання)

15. Які вимоги й обмеження характерні для роботи?

Під час орієнтації учнів на конкретну професію можливі такі помилки:

а) поділ професій на «престижні» й «непрестижні»;

б) ототожнення навчального предмета з професією;

в) перенесення ставлення до людини – представника професії – на саму професію, вибір професії під чийсь впливом;

г) застарілі уявлення про характер праці у сфері матеріального виробництва.

Методами діагностики, який використовує педагог-наставник у профорієнтаційній діяльності, виступають опитування, анкетування, інтерв'ю, спостереження, тестування, профорієнтаційні рольові і ділові гри, тренінги тощо.

Під час профорієнтаційної діяльності педагог-наставник може використовувати такі діагностичні методики, як: «Карта інтересів» (за Клімовим); Тест професійних інтересів (за Голландом); тести Айзенка, Леонгарда, Люшера, Лірі, Личко, Шмишека, Спілберга для вивчення особистісних особливостей (та їх проявів) учнів; «Малюнок людини з геометричних фігур»; «Схильність до виконавської або творчої праці»; «Здатності школяра» (за Петрушиним), «За і проти» (за Пряжніковою) та ін.

На нашу думку, у профорієнтаційній діяльності педагога-наставника важливу роль відіграє консультативна робота (індивідуальна та групова форми). У ході консультацій педагог-наставник має можливість надати старшокласникам інформацію про необхідність максимально серйозно підходити до питання щодо вибору професії, про можливість проходження діагностичних заходів, про необхідність співвідносити свої потенційні й наявні можливості з вимогами до визначених професій (складання психограм, професіограм тощо), про те, в яких навчальних закладах можна продовжити навчання, одержати професійну підготовку, і т. ін.

Підеумовуючи, доходимо **висновку**, що профорієнтаційна робота є важливим аспектом професійної діяльності педагога-наставника, підготовку до якої необхідно здійснювати під час навчання у вищому педагогічному навчальному закладі. З огляду на зазначене, **перспективу подальших розвідок** вбачаємо у визначенні форм, методів і засобів підготовки майбутніх учителів до здійснення профорієнтаційної роботи зі старшокласниками.

Література:

1. Захаров Н.Н. Профессиональная ориентация школьников / Н.Н.Захаров. - М.: Просвещение, 1988. - 270 с.
2. Зінченко В.П. Янцур М.С. Теорія і практика розбудови системи професійної орієнтації в сучасних умовах / В.П. Зінченко, М.С. Янцур // Оновлення змісту і методі психології освіти та професійної орієнтації. - 1998. - Вип. 4. - С. 4-15.
3. Климов Е.А. Образ мира в разнотипных профессиях: [учебное пособие] / Е.А.Климов. - М.: Изд-во МГУ, 1995. - 224 с.
4. Кон И.С. Психология старшеклассника / И.С.Кон. ? М.: Просвещение, 1980. - 192 с.
5. Краткий психологический словарь / Под ред А.В. Петровского. - М.: Просвещение, 1987. - 447 с.
6. Професійна діагностика /Упорядник Т. Гончаренко. - К., 2004. - 120 с.
7. Хавир П.А. Психология профессионального самоопределения в ранней юности / П.А.Хавир. — М., 1981. - 96 с.
8. Ярошенко В.В. Школа и профессиональное самоопределение учащихся / В.В.Ярошенко. - К.: Рад. школа, 1983. - 112 с.